

De Grey Space. Waar lichaam en wereld elkaar raken

Een essay over waarnemen, kunst als transformatie, en de ontmoeting tussen maker, het publiek en het kunstwerk buiten de traditionele kaders
door Annemijn Rijk / Body of Art

Body of Art
Annemijn Rijk

“My eyes which see, my hands which touch, can also be seen and touched, because... the world and I are within one another.”

Maurice Merleau-Ponty

De Grey Space. Waar lichaam en wereld elkaar raken.

Een essay over waarnemen, kunst als transformatie, en de ontmoeting tussen maker, het publiek en het kunstwerk buiten de traditionele kaders
door Annemijn Rijk / Body of Art

Wanneer ik mezelf als maker introduceer, gaat dat meestal als volgt: “Mijn naam is Annemijn Rijk, ik ben kunstenaar en filosoof en ik maak mijn werk in de Grey Space; de ruimte tussen de black box van theater en de white cube van musea.” Daarna vervolg ik mijn uitleg met meer informatie over mijn nieuwste productie, en dat ik ooit – in een ver verleden- danser was. Hoewel het bij mijn voorstelrondje slechts als inleiding dient, is de ruimte waarbinnen ik mijn werk maak en deel een fundamenteel onderdeel van mijn werkpraktijk. In dit essay duik ik dieper in de relatief onbekende ruimte die voor mij essentieel is voor het uitdragen van mijn visie en missie: De Grey Space.

De weg naar de Grey Space begint met een omleiding, en een stukje theorie. So, buckle up.

Om te ontdekken wat de Grey Space is, moeten we eerst kijken naar wat deze *niet* is. Dat brengt ons bij twee bekende kunstruimtes, de eerdergenoemde black box van theater en de white cube van musea waar de Grey Space (de naam zegt het al) zich tussenin *lijkt* te bevinden. (Spoiler: Ik beschouw de Grey Space als een losse ruimte, een ‘third space’, met een eigen bestaansrecht. De Grey Space is er niet omdat er toevallig nog ruimte vrij was tussen het wit en het zwart, maar daarover later meer.)

De black box en de white cube kennen een lange ontstaansgeschiedenis en hebben in hun ontwikkeling ieder een passende set culturele conventies en (gedrags)codes opgebouwd¹; in een museum wordt niet te hard gepraat, we houden een gepaste afstand tot een beeldhouwwerk. En als in het theater het licht in de zaal dooft worden we stil, en aan het eind van een voorstelling wordt er geapplaudisseerd. Deze regels en afspraken zorgen er onder andere voor dat we weten hoe we ons dienen te gedragen in deze ruimtes en wat er van ons als toeschouwer verwacht wordt.

Maar deze codes en conventies doen meer dan alleen het voorschrijven van een gedragspatroon. Ze kaderen ook hoe we een kunstwerk in beide artistieke ruimtes tot ons nemen. Een esthetische ervaring is een gelaagde ervaring, en een te korte uitleg doet geen recht aan de complexiteit en de waarde van een (esthetische) waarneming of ervaring in deze meer traditionele ruimtes, maar in het kader van het doel van dit essay – het uiteenzetten van de Grey Space- geef ik nu slechts kort een opsomming van hoe de codes van de black box en de white cube mede voor ons bepalen hoe we kunst in die ruimtes tot ons nemen.

In het theater ondergaan we als publiek gezamenlijk, op een geregisseerd tempo, vanaf een afstand (de tribune), en kijkend naar een ‘neutraal’ theaterframe, een voorstelling, waarbij er een directe (live) relatie is tussen het publiek en dat wat er op het toneel gebeurt.² In het museum lopen we binnen de openingstijden individueel, autonoom en op ons eigen tempo rond in een ‘objectieve’ of ‘tijdloze’, vaak

¹ Wiles, D. 2003. *A short History of Western performance Space*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 244-260 & Bishop, C. 2018. *Black Box, White Cube, Grey Zone*, TDR: The Drama Review, Volume 62, Number 2, pp. 22-42 (Article), New York: Mid Press. P. 29,30.

² Wiles, D. 2003. *A short History of Western performance Space*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 244-260

witte ruimte om kunst te aanschouwen.³ Hoewel het kunstenaars eigen is om regels en conventies uit te dagen en te doorbreken en er parallel aan de ontstaansgeschiedenis van de black box en de white cube ook stromingen zijn die zich buiten of in relatie tot deze traditionele kaders hebben ontwikkeld, kunnen we over het algemeen stellen dat traditioneel werk in de black box en de white cube een duidelijke inrichting en heldere conventies kent.⁴

Ik ben als danser en choreograaf voornamelijk opgeleid in de black box van het theater. De kleedkamers, de coulissen en vooral het podium voelde jarenlang als een thuis. Maar de afgelopen jaren heb ik, en een groeiend aantal kunstenaars met mij, een interesse ontwikkeld in een ruimte anders dan deze twee traditionele ruimtes. Een ruimte waar werk gemaakt wordt dat zich niet laat vangen in een reeds bestaande logica, tradities, wetten of conventies. De laatste decennia brak er een nieuwe, hybride (tussen)ruimte open, die steeds gangbaarder wordt en een naam kreeg: De Grey Space.

Hoewel de term 'Grey Space' nog niet geclaimd is, wordt de term wel gebruikt door de kunstenaars die in deze ruimte werk maken.⁵ Mede doordat het de kunstenaars zelf zijn die deze term gebruiken, is er geen eenduidige definitie van. Iedere kunstenaar heeft een eigen artistieke handtekening die gepaard gaat met een eigen invulling van de Grey Space. Maar dit is niet de enige reden waarom de Grey Space als fenomeen lastig te 'vangen' is.

Een ruimte in beweging

In 2023 schreef ik mijn Master thesis filosofie over de Grey Space en onderzocht ik aan de hand van Merleau-Ponty's fenomenologie de mechanieken en methodieken die in deze ruimte bestaan. Geen gemakkelijk onderzoek, want een belangrijk onderdeel van de filosofie behelst het definiëren van fenomenen. (De vraag 'wat is bewustzijn?' is daar een bekend voorbeeld van.)

Uit mijn onderzoek naar de Grey Space bleek echter dat een kenmerkend aspect van kunstwerken in deze ruimte is dat ze vernieuwend of dynamisch zijn, en zich daardoor onmogelijk *laten* definiëren. Het werk diept vaak nieuwe ontwikkeling uit, is in beweging of in ontwikkeling en is niet 'af' op het moment dat er een publiek naar komt kijken. Een harde, vaststaande definitie van de Grey Space kon ik dus niet geven, en dat is misschien maar goed ook: Het vastleggen van wat iets is en hoe het werkt of dient te werken, staat creativiteit en vernieuwing mogelijk in de weg.

Het dynamische aspect van de Grey Space is een van de redenen waarom ik deze ruimte als maker zo aantrekkelijk vind: als je werkt in een ruimte die zich niet laat definiëren door codes, conventies of afspraken, ben je minder gebonden aan verwachtingen of regels. 'Hoe het hoort' of 'de wetten van het theater' gaan niet op in deze artistieke ruimte. Dat betekent ook dat we via of vanuit die ruimte 'dat wat we normaal zijn gaan vinden' of 'hoe we het altijd hebben gedaan' in de 'normale' of 'traditionele' wereld vanaf een afstand kunnen beschouwen, kritisch kunnen bevragen en er alternatieven voor

³ Bishop, C. 2018. *Black Box, White Cube, Grey Zone*, TDR: The Drama Review, Volume 62, Number 2, pp. 22-42 (Article), New York: Mid Press. P. 29.

⁴ Idem.

⁵ Kunsthistorica, criticus en hoogleraar kunstgeschiedenis Claire Bishop schreef uitgebreid over de 'Grey Zone', ook een ruimte tussen de black box en de white cube in. De definitie van Bishop's Grey Zone is echter niet in overeenstemming met mijn onderzoek en uiteenzetting naar de Grey Space. We hebben het beiden over een andere ruimte, waar wel gelijkenissen in voorkomen. Ref: Bishop, C. 2018. *Black Box, White Cube, Grey Zone*, TDR: The Drama Review, Volume 62, Number 2, pp. 22-42 (Article), New York: Mid Press.

kunnen onderzoeken, zowel in theatrale als in maatschappelijke context. Ik vind dat te gek. Het bevragen van de norm, iets wat mijn visie als maker en filosoof drijft. Ik lijk een nieuw thuis te hebben gevonden.

Het opheffen van grenzen

Maar goed - hoe kunnen we de Grey Space dan wél uitleggen? Een manier om de Grey Space te duiden is door aan te nemen dat het geen vastomlijnde 'ruimte' is, maar eerder een methodiek, een manier van werken die kunstenaars meenemen in zowel hun maakproces als hun deelmomenten. Uiteraard heeft iedere maker een eigen methodiek, maar een rode draad die ik door kunstwerken in deze ruimte ontdekte en die ik in mijn onderzoek als leidraad heb aangehouden voor het beschrijven van de Grey Space, is de belichaamde benadering van het publiek die nodig is voor de totstandkoming van het werk. Met andere woorden: de interactie met publiek is wat maakt dat werk in de Grey Space tot leven komt.

Bij werk in de Grey Space staat publiek niet langer op afstand, maar wordt diens lichaam zelf een deel van het *ontstaan* en daarmee gelijktijdig het *bestaan* van het kunstwerk. Dit kan bijvoorbeeld doordat een kunstenaar via een werk inspeelt op de waarneming van een publiek, en het deze alternatieve waarneming is die het kunstwerk tot leven wekt (o.a. Ann Veronica Janssens' ['Green, Yellow and Pink'](#) en mijn eerdere werk ['Yellow Horizon'](#)). Maar bijvoorbeeld ook door het lichaam van publiek in de ruimte te plaatsen en daarmee een speel of-spanningsveld te creëren dat door publiek via datzelfde lichaam gevoeld kan worden en dat essentieel is voor het verloop of de betekenis van het werk (dit zou je bijvoorbeeld kunnen zien in o.a. Marte Boneschanser's ['Opstand'](#) en Olafur Eliasson's ['The Weather Project'](#)). Of door het inzetten van bijvoorbeeld de ademhaling, de hartslag of het wandeltempo van publiek als dramaturgische tool om het werk te bepalen en/of betekenis te geven (o.a. Theun Mosk, Boukje Schweigman en Robert Wilson's ['Walking'](#)).

Aan de hand van mijn onderzoek zou ik de Grey Space bovendien willen omschrijven als een ruimte waar de grenzen tussen disciplines, materiaal, maker, publiek, proces, eindresultaat, autonomie en wederkerigheid vervagen. Podiumkunstendisciplines zoals dans, mime of theater treden uit hun bekende omgeving en krijgen in een nieuwe context nieuwe werking en betekenis (zie bijvoorbeeld BoogaertvanderSchoot's ['Travelling Without Moving'](#)). Er wordt gewerkt aan ervaringen in plaats van vaststaande objecten, dialogen of choreografieën (zie bijvoorbeeld Gregor Schneider's ['Tote Räume'](#)), of de esthetische ervaring wordt gecreëerd door de interactie die je als bezoeker hebt met de omgeving waar je doorheen waadt (zie bijvoorbeeld Dries Verhoeven's ['Phobiorama'](#) en mijn nieuwste productie ['The Lab'](#).)

The Grey Space kunnen we, tot nu toe, dus beschrijven als een ruimte waar grenzen vervagen en waar de bezoeker niet langer uitsluitend toeschouwer is, maar deelgenoot, soms zelfs mede-maker. De Grey Space is een uitnodiging om kunst niet alleen met het oog of het verstand te benaderen, maar met het hele lichaam.

De waarneming als motor van het werk

In de Grey Space gaat het niet enkel om kijken of luisteren, het gaat erom dat kunst zich in het lichaam nestelt. Voor mij als maker is dat essentieel: kunst die zich in jou afspeelt, die je zintuigen activeert en je tijdelijk uit je vaste patronen of dat wat je gewend bent haalt.

Met mijn nieuwste productie The Lab onderzoek ik precies dat. Het is geen voorstelling die je op afstand kunt bekijken. Het is een werk, geïnspireerd op de vorm en werking van een labyrint, dat je ondergaat. Zodra je de verduisterde, kronkelende gangen van The Lab binnenstapt kom je terecht in een ervaring die zich pas écht ontvouwt doordat jij er deel van uitmaakt. The Lab is geen lineair verhaal, maar een tocht waarin jouw eigen waarneming mede de betekenis bepaalt.

De filosofie van het lichaam

Om het mechanisme van dit soort ervaringen te begrijpen, grijpt de Franse filosoof Maurice Merleau-Ponty naar het begrip 'belichaamd zijn'. Volgens hem is ons lichaam geen object dat we bezitten, maar het fundament van hoe we de wereld ervaren. Volgens Merleau-Ponty zijn we niet alleen 'in de wereld' via ons lichaam, we zijn volgens hem van hetzelfde materiaal gemaakt als de wereld om ons heen. Hij spreekt van het lichaam als zijnde "flesh" – vlees dat één is met de wereld om ons heen.⁶

Dat klinkt abstract, maar in kunst wordt het tastbaar. Neem Olafur Eliassons beroemde *Weather Project* (2003): een gigantische kunstmatige zon in een mistige hal van het Tate Modern. Bezoekers verzamelden zich eronder, lagen op de grond alsof ze aan het zonnebaden waren, en zagen zichzelf weerspiegeld in een enorme spiegel die aan het plafond hing. Het was niet alleen een object om naar te kijken; het werd een gedeelde ervaring die je lichamelijk onderging én zo met je lichaam tot stand bracht.

Volgens Merleau-Ponty gebeurt er dan iets bijzonders: onze waarneming en de wereld ontmoeten elkaar in wat hij een 'chiasme' noemt: een kruising waarin in dit geval kunstwerk, kunstenaar en publiek tijdelijk samenvallen.⁷ In mijn thesis concludeerde ik dat het deze kruising is, dit tijdelijke samenvallen, die maakt dat werk geco-creëert kan worden, middels een ontmoeting tussen de kunstenaar, het publiek en (de structuren of performers van) het kunstwerk zelf.⁸

Kunst als transformatie

Het bijzondere van Grey Space kunst is dat het de mogelijkheid heeft om een blijvende impact te maken. (Waarmee ik *niet* wil zeggen dat andere kunstruimtes dit *niet* kunnen.) Omdat werk in de Grey Space je fysiek benaderd, zich in je lichaam nestelt en daar tot leven komt, co-creëer je als het ware het werk, terwijl het werk gelijktijdig, ook door deze fysieke benadering, je blik op de wereld kan veranderen. Je ervaart bijvoorbeeld via het werk hoe kwetsbaar je eigen zintuigen zijn, je krijgt een andere ervaring van de tijd, of herontdekt wat je verbintenis is met anderen en met je omgeving.

Kunst in de Grey Space is niet iets buiten jou, maar iets dat door jou heen werkt. De krommende gangen van The Lab, het steeds veranderende licht, de hypnotiserende klanken... In The Lab, worden je zintuigen langzaam ontregeld. Het pad dat je in The Lab bewandelt buigt telkens af, waardoor je niet om de hoek kunt kijken. Je weet niet waar je heen gaat, maar je weet wel dat je in beweging bent. Soms lijkt de ruimte eindeloos, soms benauwend klein. Geluiden verplaatsen zich, lichten doven of lichten op, en je lichaam wordt hyperalert. Je kunt je telefoon niet checken, je hebt geen routebeschrijving of duidelijke instructies. Je zintuigen worden je enige kompas. Dat is spannend, maar ook kwetsbaar.

Want Grey Space werk spreekt het lichaam aan en verlangt daarbij iets van je. Je dient als bezoeker je lichaam ter beschikking te stellen, anders kan het werk niet tot leven komen. In het geval van The Lab verlangt het je te vertragen, je zintuigen te verscherpen, aandachtig te zijn, het niet-weten te

⁶ Merleau-Ponty, M. 1968. *The Visible and the Invisible*, trans. By Alphonso Lingus, ed. By Claude Lefort. Evanston: Northwestern University Press.

⁷ Merleau-Ponty, M. 1964. *Signs*, Illinois: Northwestern University Press. P.123 & 142

⁸ Deze uitspraak vindt bestaansrecht als men de mechanieken die ik in mijn onderzoek uitdiep onderschrijft en dient niet als criterium om 'goed' Grey Space werk van ander werk te onderscheiden. Iedere kunstenaar in de Grey Space zal zijn eigen methodiek hanteren, met of zonder bewustzijn van welke fenomenologische mechanieken daarachter mogelijk schuilen. Rijk, A. 2023. *The Grey Space – A phenomenological and ethical investigation into contemporary embodied art practices*. P.29

accepteren. De optionele, alternatieve vormen van de Grey Space (in het geval van The Lab een labyrint) en de belichaamde benadering van de Grey Space maakt dat het zintuiglijke The Lab zijn werk kan doen: The Lab is er niet zodat ik als maker mijn boodschap aan jou over kan brengen, maar stelt jou als bezoeker in staat om *zelf* via jouw eigen lichaam te ervaren wat het betekent om in deze tijd te dwalen en richting te verliezen. Het maakt de bezoeker actief, belichaamd, levend. De belichaamde benadering van de Grey Space stelt mij als maker én de bezoeker hiertoe in staat. Ik beschouw mijn eigen werk in de Grey Space dan ook, naast artistieke ervaringen, als experimenten: ik probeer dingen uit, leg ze voor aan publiek, en neem daarbij een groot risico. Het kan mislukken! En of het gelukt is of niet, is niet aan mij om te bepalen, dat bepaalt de bezoeker middels diens eigen ervaring.

De ethische kant

Maar met die kracht en het risico, komt ook verantwoordelijkheid. Doordat het publiek actief deelnemer wordt, ontstaat er een wederkerige relatie tussen maker en bezoeker. Ik ontwerp geen afgesloten kunstwerk dat van mij blijft zodra het af is; ik geef een ervaring uit handen, die zich pas voltrekt in en door de ander. Als een kunstwerk zo diep kan ingrijpen in een lichaam en de daarin opgeslagen herinneringen en emoties, rijzen er ethische vragen. Hoe ver mag je als kunstenaar gaan? Wat als een werk oude trauma's oproept bij een bezoeker? En hoe zorg je ervoor dat mensen voldoende vrij zijn om te kiezen hoe ver ze mee willen gaan? Omdat de Grey Space nog jong en in ontwikkeling is, bestaan er (nog) geen vaste regels of codes. Dat maakt het spannend en vruchtbaar, maar ook kwetsbaar.

Voor mij hoort die ethische dimensie onlosmakelijk bij werken in de Grey Space. Kunst maken in dit gebied betekent dat ik niet alleen een esthetische ervaring ontwerp, maar ook een relationele en kwetsbare. Het publiek legt iets van zichzelf in mijn handen. Ik voel dat ik die verantwoordelijkheid moet dragen met dezelfde intensiteit en zorgvuldigheid als waarmee ik het artistieke avontuur aanga. Samen met mijn mede-makers en de gidsen van The Lab zorgen we voor een gedegen voorbereiding van publiek, heldere instructies die toch ruimte laten voor verwondering en een eigen interpretatie, en is er altijd de mogelijkheid om het werk te verlaten indien gewenst. Toch merk ik vanuit eerder werk en de testmomenten die we met The Lab hadden dat het opzoeken van een desoriënterende, belichaamde ervaring in combinatie met het bieden van een veilige context en heldere instructies een uitdaging is, waarbij ik nog zoekende ben naar de juiste balans.

Want hoe vruchtbaar ook, ik ontdekte al snel dat het ontbreken van heldere codes en conventies in de Grey Space de zeggingskracht van een werk ook in de weg kan staan. Voor publiek is de ruimte vaak nieuw of men heeft nog niet eerder ervaren hoe ze het werk het beste kunnen benaderen. Als ik als maker dan meegeef dat ze het beste 'hun lichaam kunnen openstellen' wordt het er meestal niet duidelijker op. Een passende inleiding, een voorbereidende stap richting het beleven van het werk, of het vormgeven van het werk als een ritueel kan helpend zijn, maar vooraf te veel weggeven breekt de spanning. Voorlopig zoek ik de oplossing in het publiek meegeven dat de betekenis van het werk niet buiten hen te vinden is, in duiding, analyses of in een oordeel, maar in henzelf, in hun kern, waarneming en lichaam. Een lopend onderzoek.

Mogelijkheden voor ons mens-zijn

Hoewel het geven van een vastomlijnde definitie van de Grey Space onmogelijk lijkt, levert een onderzoek naar dit opkomende fenomeen toch waardevolle informatie op. Ontwikkelingen in de kunsten zeggen iets over de tijdsgeest, over de manier waarop kunstenaars en publiek reflecteren op de veranderende wereld om hen heen. Als kunstenaars de nood voelen om publiek op een andere manier aan te spreken, zegt dat mogelijk iets over de urgentie die kunstenaars voelen om hun publiek te bereiken en bepaalde thema's te adresseren. Bovendien levert een inzicht in de mechanismen van de

Grey Space ook meer concreet te nemen stappen op. Andersoortig werk vraagt om een alternatieve marketingstrategie, mogelijk zelfs nieuwe woorden passend bij de nieuwe ruimte. Als we de mechanieken en effecten van de Grey Space meer helder in beeld krijgen, kunnen we er meer passende maatstaven aan koppelen; de voorwaarden en reglementen (speelbeurten, publieksbereik) vanuit de fondsen zijn vooralsnog gebaseerd op de meer traditionele ruimtes en matchen niet per definitie met deze nieuwe ruimte in ontwikkeling.

De Grey Space is geen nieuw soort podium of museumzaal. Het is een artistieke houding die zoekt naar intimiteit, lichamelijkheid en co-creatie. Voor mij is de Grey Space een noodzakelijke ruimte. In een wereld die steeds vaker in zwart-wit tegenstellingen lijkt te denken, biedt het grijs de mogelijkheid om complexiteit te verdragen en gebaande paden te bevragen. Mede daarom zoek ik dit gebied steeds opnieuw op. Omdat ik geloof dat juist daar, in de onbepaaldheid, waardevolle ontdekkingen gedaan kunnen worden, zowel door mij, als maker in onder andere mijn relatie tot het kunstenaarschap, als door de bezoeker, in relatie tot zichzelf en de wereld om hen heen.

Misschien is dat voor mij wel de grootste waarde van de Grey Space: het herinnert ons eraan dat kunst geen luxeproduct is dat op afstand bewonderd moet worden, maar een middel om onze relatie tot de wereld en tot elkaar opnieuw te voelen en te bevragen. Tussen het zwart en het wit opent zich een grijs gebied dat allesbehalve kleurloos is – een ruimte vol nieuwe mogelijkheden om ons mens-zijn te onderzoeken.